

Alkalom **Antall József Politikai Akadémia**
Helyszín **Magyarok Háza**
Időpont **1998. február 11.**
Előadó **Rabár Ferenc**

Szerkesztette **Pavlics Tamás**
Jegyzetekkel ellátta **Grósz András**
Korrektúra **Palkó Katalin**

antalljosef.hu

RABÁR FERENC

GAZDASÁGI SZERKEZETVÁLTÁS ANTALL JÓZSEF MINISZTERELNÖKSÉGE IDEJÉN

Különös, amikor az ember történelmi időkben él: akkor jön rá, hogy „történelmet csinál”, hogy a megélt történelem az a jelen, ami mindig zűrzavaros, mindig érthetetlen, mindig csalódást keltő, nem igazodunk el benne. A megélt történelemhez hozzákapcsolódik lassan a megírt történelem, ahol letisztulnak a dolgok, és azok az ügyek, amelyek zűrzavarosak voltak, azok az összeütközések, amelyeket nem értett senki, világosabbakká válnak, ami fontos, az kiemelődik, ami kevésbé fontos, az eltűnik és lassan az emlékezetből is kiesik. Amikor olvassuk a megírt történelmet, sokkal értelmesebb dologként látjuk, mint amit megéltünk.

Ez a probléma ma is fennáll, még javában benne vagyunk a megélt történelemben, hiszen mindaz, amit az első kormány¹ véghez vitt 1990 után, még mindig új és új megvilágításba kerül. Érthető módon nem tettük még helyére a dolgainkat, és a megélt történelemhez hozzátartozik az indulat és a csalódás is, és még mindig egy olyan időszakban élünk, amikor javában az érzelmek uralkodnak, és amikor még nem alakultak ki véglegesen az értékrendjeink, közös véleményeink.

Azért tartom fontosnak ezt a témát ilyen hosszan bevezetni, mert ha visszatekintek arra az időszakra, amikor Antall József kormányában dol-

¹ Rabár Ferenc az előadás során a kormány fogalma alatt az Antall-kormányt, jelenlegi kormány alatt a Horn Gyula vezette, 1994-től 1998-ig hivatalban lévő kormányzatot érti.

goztam, akkor nagyon szép emlékként élem meg. Akármilyen nagy munka volt is, akármilyen feszültségek voltak benne, akármilyen csalódások értek néha, mindenképpen hozzácsatlakozott akkor még az az érzés, hogy valóban valami új, valami nagyon szép dolog kezdődik, és mindannak, amit naponta teszünk, annak van valamilyen nagyon mély és komoly értelme.

A kérdés az, hogy most visszatekintve, már több év elteltével, mit állapíthatunk meg: vajon ahogy akkor láttuk a világot az helyes volt-e, milyen hibákat követtünk el, mit kellett volna másként csinálni, mit lehetett volna megtakarítani az országnak anyagi és talán lelki nehézségekben is? Azért érdekes dolog ez, és azért is ilyen tudatos a bevezetés, mert ha visszagondolok, akkor többen kérték, hogy írjam le azt az első tíz hónapot, amelyben miniszter voltam, hogy ne menjen feledésbe mindaz, ami történt; hisz az ember frissen még le tudja írni, még emlékezik a nevekre, a tárgyaló felekre, a problémákra, az összeütközésekre. Akkor ezt nem tettem meg – részben talán lustaságból –, amit most már nem bánok, mert meggyőződésem, hogy egészen másként írtam volna le akkor, az első tíz hónap érzéseivel és indulataival magamban, és másként később, és valószínűleg azóta is minden évben változna. Ebből is látszik, hogy a történelem elkerülhetetlenül a jelenhez szól, akármennyire a múlttól beszélünk, mindig abból a szituációból, abból a konstellációból indulunk ki, amiből a jelen problémáihoz kötjük, ugyanakkor vonatkoztatási rendszerünk évről-évre változik. A mai vonatkoztatási rendszerben természetesen benne van az az úgynevezett sikertörténet, amelyet a jelenlegi kormány nap mint nap hangoztat, és amelyben vannak olyan elemek, amiket el kell fogadni, csak éppen nincs közük hozzá – ezt azonban megint csak a történelem fogja kideríteni és bemutatni.

Mi volt a helyzet akkor, amikor kormányra kerültünk?² Átvettünk egy olyan gazdaságot, amelyet 40 éven keresztül egy mesterséges gondolat uralt. A marxista ideológiára gondolok, amelyet szerencsére nagyon hamar elfelejt az ember, de amelynek ismételt felidézése erőfeszítésbe kerül, hogy újra beleéljük magunkat azokba a tételekbe, amelyek alapján

² 1990. május 23.

40–50 éven keresztül létrehoztak egy teljesen mesterséges gazdaságot, amelynek a valósághoz semmi köze nem volt. A vas és acél országa akarunk lenni – vas és acél nélkül. A leghetetlenebb dolgokat valósították meg gazdaságirányítás címén: a pusztában, a senki földjén akár egy egész várost építettek, így jött létre Dunaújváros, Ózd, Diósgyőr és mindazok a területek, régiók, amelyek ma válságban vannak. Senki nem tudta megmondani, és senki nem tudta kimutatni – mert ez egy óriási nagy előnye volt a rendszernek –, hogy ki fizet rá és ki az, aki valóban gazdaságosan működik. Azért nem lehetett kimutatni, mert minden el volt torzítva: az árak, a bérek, az árfolyamok, a kereslet és a kínálat, minden mesterségesen volt szabályozva, központilag. A tervhivatalban dolgozó néhány ember mondta meg, hogy hány lakás épüljön, hány fürdőkádra van szükség évente. Semmit nem tudtak: nem tudták, hogy a termékszerkezetnek hogyan kell kinéznie; elképzelték a terveik alapján, és utána létrejött egy olyan termékszerkezet, amelyre nem tudott a gazdaság reagálni, mert az árak is rögzítettek voltak. Az árakhoz való alkalmazkodás a kereslet-kínálati rendszerben spontán módon jön létre: az ár, a kereslet és a kínálat elválaszthatatlanok egymástól. Ebben a rendszerben viszont élesen el voltak választva, külön szervezték őket, ezért hogyha a keresleti vagy a kínálati oldalon problémák adódtak, akkor az csak abból érződött, hogy emberek álltak tömegével sorban minden bolt előtt, ahol a hiány keletkezett, ha pedig többet gyártottak valamiből, az abból látszódott, hogy óriási készletek halmozódtak fel egyes raktárakban. Így mindig csak többéves késéssel jöttek rá, hogy egy termékből már nem kell többet gyártani. Mindez azonban olyan formában történt, hogy az már a gazdaságosságon semmit sem segített. Ebben a mesterséges világban létrehoztak egy olyan szerkezetet, amely nem működött, mert nem volt képes jövedelmet termelni.

Volt egy átmeneti időszak, amikor a kiegyenlítő és a KGST³ országokon belül mégis megtörtént, bár itt is megfigyelhető volt, hogy hermetikusan lezárták ezt a piacot a világ többi részétől és olyan árfolyamokat érvényesítettek, amelyekről tudjuk, hogy teljes képtelenség: 1 dollár = 1 rubel, de lehet, hogy a rubel kicsit még jobb is volt annak idején, mint a dollár, sőt arra is emlékezhetünk, hogy 1 schilling = 1-1,10 forint volt. Ezek mind

³ Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST): a Szovjetunió érdekszférájához tartozó közép-kelet-európai országok gazdasági együttműködési szervezete (1949–1991)

teljesen önkényes, képtelen mutatók voltak, amelyekhez nem lehetett igazodni. Olyan gazdaságszerkezet jött létre, ahol csupa olyan dolgot termeltek, amelyeket lehet, hogy a KGST belső, belterjes piacán még el lehetett adni, de a világpiacon már nem.

Az 1970-es évek elején azonban kénytelenek voltunk nyitni a világpiacon felé – a szovjet gazdaság a túlnyomó súlyával, a méreteinél fogva uralta a KGST-t, és a szovjet területen termelt energiahordozók, vasérc megadta azt a lehetőséget neki, hogy saját nyersanyagaira támaszkodva alakuljon ki ez a belterjes, különös piac –, mert abban a pillanatban, amikor megtörtént az energiaár-robbanás, akkor azon a vékony köldökzsinóron keresztül, ami még a világpiacon a Szovjetunióhoz és Magyarországhoz kötötte, hirtelen óriási feszültség keletkezett és rá kellett ébrednünk, hogy létezik világgazdaság, nem lehet elmenekülni előle, nem lehet lezárni a határokat hermetikusan. Ezek a hatások elkezdtek begyűrűzni, és ennek az lett az eredménye, hogy az ehhez a rendszerhez tartozó országok gazdasági egyensúlya hirtelen fölborult és eladósodtak. A Szovjetunió azért bírta nagyobb adósságok nélkül, mert óriási tömegben értékesített aranyat és a bevételből tartalékokat képezett, valamint az olajár emelkedése után is a rendelkezésére állt a saját kőolajkészlete. Elkezdett tehát olajat exportálni, amit helyettünk inkább a világpiacon értékesített, és ami a mi helyzetünket így tovább rontotta, a feszültséget növelte.

1990-ben egy olyan gazdaságszerkezetet örököltünk meg, amely nemcsak korszerűtlen volt és képtelen jövedelmet termelni, hanem először lassan, majd az utolsó évtizedben már gyorsabban járult hozzá az adósságtömeg kialakulásához, tökéletesen megnyomorítva ezzel az országot. Ma azt szokták mondani, hogy a fogyasztást finanszírozták ezekből az adósságokból, ami óriási tévedés. Azt is szokták mondani, hogy egy koraszülött jóléti államot⁴ hozták létre, ami szintén óriási tévedés: nem volt itt semmiféle jóléti állam. Amikor az úgynevezett jóléti szolgáltatások, az egészségügy és az oktatás ingyenességét biztosították, tulajdonképpen az történt, hogy bérben az emberektől mindent elvettek, a bért csak zsebpénzként kapták az ország lakói, viszont a lakástól kezdve az oktatáson, az egészségügyön keresztül kapták meg természetben, de nagyon igaz-

⁴ Kornai János (1928-) magyar közgazdász által 1992-ben bevezetett fogalom azon ellentmondás leírására, hogy Magyarországon az ország szegénysége ellenére a jóléti kiadások százalékos mértéke majdnem akkora volt, mint Svédországban.

ságtalanul és nagyon abszurd leosztásban azokat a dolgokat, amelyekre szükségük volt. (Egyszer a jezsuitáknak tartottam előadást, ott mondták, hogy ez teljesen olyan, mint náluk, ahol szintén csak zsebpénzt kapnak és semmi egyebet.) Így aztán nem lehetett kibogozni, hogy mi gazdaságos és mi gazdaságtalan, mi érvényesülne a világpiacon mint termék, és mire nincs egyáltalán szükség. Ezt a zűrzavaros, iránytű nélküli állapotot örököltük meg egy hihetetlenül nagy dolláradóssággal együtt, ráadásul mindezt egy olyan időszakban, amikor az ország tartalékai szinte teljesen kimerültek. 800 millió dollár tartalékunk volt, de annak a legnagyobb része nem volt likvid, csak aranyban és más értékesíthetetlen vagy nem jól értékesíthető formában állt rendelkezésre; egy olyan időpontban, amikor ez a pénzmennyiség, ez a devizatartalék körülbelül az ország importjának kétheti fedezetére volt elég, tehát két hétre tudtunk előre tekinteni. Ha össze akarjuk ezt hasonlítani, akkor az ország jelenlegi szintje körülbelül 10-11 milliárd dollár, tehát több mint tízszerese a tartalék ma, ami a szerkezetváltozás időszaka alatt gyűlt fel, és már valóban egy világpiachoz tartozó, tényleges gazdaságnak a közepén élünk – sok szenvedéssel és fájdalommal. Hozzá kell tennünk azt is, hogy nemcsak a gazdaságnak nem volt iránytűje, de nem tudtuk, mi gazdaságos és mi gazdaságtalan, nem tudtuk, mi a helyes árfolyam, és mik a helyes árak, és azt sem, hogy a tartalékaink meddig fognak még kitartani. Előfordult, hogy fölhívott a Nemzeti Bank elnökhelyettese, hogy azonnal menjek a miniszterelnökhöz, beszéljek vele, mert le kell állítani bizonyos ipari termelési területeket, mert nem tudja ilyen bizonytalanságban vállalni, hogy lesz annyi pénz, amely az importot fedezni tudja. Hát ilyen helyzetben volt az ország. Az új kormánynak ebből a helyzetből adódóan persze voltak nyilvánvaló feladatai, és ezek ellentmondtak annak, hogy újra megteremtünk egy olyan gazdaságot, amelynek iránytűje van. Amennyiben újra tudni akartuk, hogy érdemes-e vasalót vagy gyógyszert gyártani, vagy ezek helyett talán valami mást kellene inkább, akkor ehhez az árakat föl kellett szabadítani és lehetővé kellett tenni, hogy a magyarországi árakat a kereslet-kínálat és a nemzetközi piaci árak határozzák meg. Ehhez az árfelszabadításhoz liberalizálni kellett a gazdaságot. Tudom, hogy a liberalizálás

szó sokakban rettentő ellenérzéseket kelt, mert ma már olyan tartalmak kapcsolódnak hozzá, amik az elmúlt időszaknak a politikai torzsalkodásai, vitái és torzításai következtében mást jelentenek, mint amit kellene. A liberalizálás azonban az Antall-kormány részéről akkor nem más volt, mint hogy el kell távolítanunk mindazokat a mesterséges és szükségtelen ferdítéseket, amelyeket az okozott, hogy korábban az importot korlátozták, a gazdaság egyes területeit támogatták, ugyanakkor elvonásokat alkalmaztak máshol, ami a termelés és a fogyasztás oldalán egyaránt előfordult. Az importversenyt meg kellett engedni, az exportot szabaddá tenni, az egész ország számára lehetővé kellett tenni, hogy bármelyik iparágba bárki bekapcsolódhasson, tehát a piac működését korlátozó béklyókat, azokat a torzításokat, amik benne voltak, el kellett távolítani.

A tervünk megvalósításakor rendkívül fájdalmas dolgokkal szembe-sültünk: hogyha például az importot főlsszabadítjuk, akkor megérkezik kintről az az olcsón gyártott termék, amelyet idehaza csak többszörös költséggel tudtak előállítani. Ez annyit jelentett, hogy olyan iparágak, amelyek a semmiből éltek, sőt veszteségből éltek, azok meg kellett hogy szűnjenek, ezeket az üzemeket be kellett zárni. Nagyon nehéz helyzetbe került a gazdaság, mert a béreket nem lehetett fölemelni, ugyanakkor föl kellett szabadítani, de a főlsszabadított bérek a magyar gazdaság teljesítőképessége mellett bizony rendkívül alacsony szinten voltak. Amint azt már említettem, előtte is alacsony szinten voltak, de akkor kiegészítették az ingyenes jóléti szolgáltatások, az ingyen egészségügy, a szinte ingyen lakás stb. Az előző rendszer kialakított egyfajta egyezséget, amit az emberek megszoktak, és amit nagyon nehéz volt úgy megszüntetni, hogy ne szenvedjenek. Mégis, azt az egyszerű dolgot el akartuk érni, hogy ha valaki Magyarországon, Kiskunfélegyházán egy fogaskereket gyárt, és az gazdaságosnak minősül forintban, akkor az gazdaságos legyen Frankfurtban is, márkában; a forint és a márka közötti átszámítás és a fogaskerékben lévő emberi munkatőke megfelelő aránya miatt mind a két helyen komfort az árrendszer, magyarán, hogyha Kiskunfélegyházán gazdaságos a fogaskerék gyártása, akkor biztos, hogy Frankfurtban is gazdaságos lesz. Ez ilyen egyszerűnek tűnik, a valóságban azonban kényyszerű feladat

az, hogy az árakat valóban a kereslet-kínálat alakítsa ki, mint ahogy az egy piacgazdaságban illik. Ehhez meg kellett tenni egy lépéssorozatot, ami fájdalmas volt. Nem lett volna ennyire fájdalmas, hogyha lettek volna tartalékaink, vagy külföldről bármilyen érdemleges segítséget kaptunk volna. Ha az történik, hogy ad nekünk akkor valaki esetleg kétmilliárd dollárt, vagy akár ötmilliárd dollárt, akkor a lakosságnak ezt nem kellett volna éreznie, de nem adott senki. Ez az, amit nagyon kevesen gondoltak végig: az történt, hogy amikor felszabadítottuk a magyar gazdaságot, akkor ezeket az átállási terheket viselni kellett, és akkor külföldről semmilyen segítség nem jött. Nagyon furcsa ez, és egyben nagy csalódás is volt a nyugati világ önzése. Az amerikai vagy a francia szenátorok és tanácsadók a tárgyalásainkon lelkendezve mondták, hogy milyen nagy dolgokat művelünk, miben segítsenek, mindent megtesznek értünk, mert annyira csodálnak minket mindazért, ami most itt velünk és körülöttünk történik. Küldenek szakértőket, akik megmagyarázzák nekünk, hogy mi az a piacgazdaság, de amikor arról volt szó, hogy legalább ötezer dollárt adjanak, akkor azt mondták, hogy az már más, az ötezer dollár az nem megy, mert ez akkor ebbe ütközik, abba ütközik. A Közös Piac vagy a mai Európai Unió képviselőivel, az amerikai vagy a francia pénzügyminiszterrel folytatott tárgyalások során még olyan támogatást sem kaptunk, amit tulajdonképp üzletként ajánlottunk fel: például, hogy az akkori szovjet adósságot vásárolják meg tőlünk, de ne áron vegyék meg – másfél milliárd dollár adóssága volt akkor a Szovjetunióknak Magyarországra irányába –, hanem eladjuk 900 millió dollárért a francia vagy az amerikai pénzügyminiszternek. Azt mondták, hogy szó sincs róla, nem bolondok átvenni ekkora adósságot, semmilyen áron nem veszik át, hiába alkudoztunk, hogy 800 millió, 700 millió, semmilyen segítséget nem kaptunk. E nélkül, a saját erőnkől kellett végigcsinálnunk mindazokat a veszteségeket, amelyeket a gazdaságnak el kellett szenvednie akkor, amikor tömegesen zártak be vagy kényszerültek bezárni olyan üzemeket, amelyek nem voltak képesek jövedelmezően működni, vagy amikor a lakosságtól a támogatások elvonása miatt tulajdonképpen közvetve elvontuk a kenyér árát, vagy amikor az élelmiszerek fogyasztói ártámogatásának a megvonása drágulást

jelentett. Természetes, hogy mindezt infláció követte: amikor a régi ár-szerkezetet szabadon engedjük, akkor az inflációs folyamat nekilendül és ennek következtében még a feketegazdaság is felélénkül. Politikai lépésre kényszerültünk, egy olyan lépésre, amit úgy hívtak akkor, hogy restriktív politika, és amit sajnos most már eleget hallottunk nyolc év alatt ahhoz, hogy mindenki tudja, ez a bőrre megy, és milyen szörnyű – ami a Bokros-csomagban⁵ csúcsosodott ki 1995-ben. A restriktív politika akkor és azért kezdődött, mert a liberalizált gazdaságban nem lehetett volna másként kezelni az inflációt. Meg kellett tenni a liberalizációt, és nem lehetett volna az inflációs következményét másként visszafogni csak úgy, hogy a jövedelmeket, ahol lehetett, korlátozni kellett, el kellett vonni, ami vonatkozott a vállalati és a személyi jövedelmekre is. A sokféle adó hihetetlen nehéz körülményeket okozott a lakosság és a vállalatok számára egyaránt, de ezt a második lépést is meg kellett tenni. Nem kellett volna, ha a szükséges dollármennyiség tartalékként rendelkezésre áll, aminek az összegét – őszintén megvallva – akkor alábecsültem. Úgy gondoltam, hogy ha a 800 millió dolláros tartalékunk fölmegy három-, négy milliárd dollárra, akkor még a forint konvertibilitásának kérdése is rögtön napirendre kerülhetett volna.

Külföldi kölcsönt tehát nem kaptuk, és emiatt a liberalizálás következményei az eltorzított, kivérzett és tönkretett magyar gazdaságban a lakosság vállára nehezedett, a terheket magunknak kellett elviselni és rendkívüli politikai intézkedésekkel kellett kiegyenlíteni. Ezek voltak azok a lépések, amelyeket a kormány nem tudott elkerülni, hogyha a közgazdasági igényeket objektíven és számtani egyszerűséggel akarta figyelembe venni. Ezeket az intézkedéseket akkor meg kellett tenni, de ezek kényszerintézkedések voltak, és ebből következik az is, hogy az Antall-kormány nem mutathatta meg igazán, hogy milyen gazdasági koncepciója van, mi az elképzelése a jövedelemelosztásról, az igazságosságról és arról, hogy a privatizációnak hogyan kell történnie. Ez utóbbiban talán lehetett volna egy kicsit másként gondolkodni, de általában a kormány kényszerpályán volt, így soha nem derülhetett ki, hogy valójában milyen társadalmat is képzelt el.

⁵ Bokros Lajos (1954–) közgazdász, politikus, a Horn-kormány pénzügyminisztere (1995–1996), európai parlamenti képviselő (2009–2014). A 2010-es országgyűlési választásokon a Magyar Demokrata Fórum (MDF) miniszterelnök-jelöltje. Nevéhez kötődik az 1995-ös költségvetési megszorítócsomag.

Az országnak működnie kellett egyik napról a másikra. Nagyon egyszerű ma azt mondani, hogy ezeket az intézkedéseket már akkor meg kellett volna hozni – többek között az energiaárakkal kapcsolatban emlegeti a jelenlegi kormány mindig, hogy 1994-ben olyan energiaárakat kellett átvenni, amelyek még nem voltak tökéletesek. Mi 1990-ben olyan árakkal szembesültünk, amelyek semmire nem reflektáltak, nem mutatták az igazi kereslet-kínálatti viszonyokat.

Maradtak még megoldatlan kérdések annak ellenére, hogy az átállásnál rengeteg minden megváltozott, de egy-két dolog természetesen mégsem tudott megváltozni. Óriási csoda, ami 1994-re történt, és amit remélni sem mertünk 1990-ben. A gazdaság elkezdett növekedni az új szerkezetben úgy, hogy 1990-től 1994-ig csak három év telt el, de a '94-es év már a növekedés éve volt. Ez annyit jelent, hogy a gazdaságban leállítottuk vagy leállt magától az, ami nem tudott működni, megindult az a tevékenység, amelyik működőképes volt és az új árak alapján jövedelmezővé kezdett válni. A 1994-es év értékelése közgazdász körökben egy olyan örökös vita, amely azóta is folyik. A közgazdászok nagyon konformisták és nagyon egy fejjel gondolkodnak: a hazai közgazdászok széles körében, sőt a külföldi pénzügyi világ véleménye szerint is a gazdaság nagyon egészségtelen növekedésnek indult 1994-ben. Ezt meg kellett állítani, és akkor jött egy „közgazdász hős”, Bokros Lajos, aki szembeszállva és dacolva az egész világgal, megtette mindazokat a nehéz kényszerítőintézkedéseket, amelyek szükségesek voltak. 1995-ben a fizetési mérlegünk nagyon rosszul állt, amit Bokros 1995-ben ezekkel az intézkedésekkel helyrehozott, és aminek eredményeként 1995–96 után a gazdasági mutatók elkezdtek javulni, és 1997-ben pedig újra nő a gazdaság. Ez annak köszönhető, hogy ezt a takarékosági csomagot, tulajdonképpen ezt a kemény megszorítást, Bokrosnak mersze volt végrehajtani, amihez azelőtt a pénzügyminiszterek nem voltak elég kemények. Ez a jelenlegi kormány interpretációja. Egy dologra azonban szeretném ráirányítani a figyelmet: a fizetési mérleg hiánya annak következménye, hogy a gazdaság nem működik, nem elég nagy a növekedés, ezért mivel nincs elég jövedelem, bizonyos idő után a jövedelem csökkenése olyan mértékű, hogy a gazdaság kénytelen

kölcsönöket fölvenni, és a kölcsönök megjelennek a fizetési mérlegben. A gazdaság növekedése és a fizetési mérleg hiánya között tehát olyan kapcsolat van, hogyha ma a gazdaság nő, akkor biztosra vehetem, hogy a jövedelmek jövőre szépen alakulnak, több beruházás lesz két év múlva, ha a gazdaság még jobb állapotban lesz, akkor ebből még a kölcsönök is visszafizethetők, azaz nem nőni fog a fizetési mérleg hiánya, hanem csökkenni. Ez a valóságos kapcsolat, és itt egy dolgot nem szabad figyelmen kívül hagyni: hogyha ma a gazdaság nő, akkor a fizetési mérleg hiányának a csökkenése – vagy a mérlegtöbblet, ha úgy jobban tetszik – két év múlva jelentkezik; ez fordítva is igaz. 1990-ben rohamosan csökkenni kezdett a GDP, 25%-ot veszített, ami annyit jelent, hogy a magyar gazdaság nem nőtt, hanem zsugorodott. Szükségképpen zsugorodott, mert föl kellett számolni Ózdot és Dunaújvárost, átalakítani, más technológiával ellátni, egy csomó veszteséges tevékenységet abba kellett hagyni, és még az újak sem indulhattak el. Három éven keresztül, 1991-92-93-ban a gazdaság következetesen zsugorodott, lehetetlen volt tehát, hogy 1994-re ezt a zsugorodást ne kövesse késleltetett, később jelentkező következményként a fizetési mérleg hiánya. A megjelent fizetésimérleg-hiány 1994-ben valóban óriási és elviselhetetlen volt, amire a külföldi elemzők is fölhúzták a szemöldöküket és a hazai szakértők is kétségbe voltak esve. Az ellenzék el is mondta mindenütt, a világ minden pontján, hogy ez a magyar gazdaság 1994-ben. Igen ám, de miközben ezt mondták, a gazdaság – amely három éven keresztül zsugorodott – 1994-ben robbanásszerű növekedésnek indult. Mint említettem, az 1994-es hirtelen föllendüléssel egy időben, késve megjelent a korábbi évek eredményeként a fizetésimérleg-hiány, ami a legnagyobb hiányt éppen akkor mutatta, amikor a gazdaság már újra növekedett. Ez a két képzeletbeli hullámgörbe egymáshoz képest úgy tolódott el, hogy az egyik legmélyebb pontja megegyezett a másik legmagasabb pontjával. Ez történt a magyar gazdaságban 1994-ben, amit akkor kétféleképpen lehetett értelmezni: mi azt mondjuk, hogy igen, a fizetésimérleg-hiány kétéves késéssel követi a gazdaság zsugorodását. Ebben az esetben nem kell kétségbe esni, hogyha éppen ebben a pillanatban az adósság magas, mert ha a gazdaságunk már növekszik, akkor szinte

a növekedés magával hozza törvényszerűen, hogy majd el fog tűnni ez a hiány. Az ő magyarázatuk más: ránéznek a két görbére és azt mondják, hogy minél kisebb, minél jobban zsugorodik a gazdaság, annál jobban néz ki a fizetési mérleg, vagy fordítva, ha növekszik a gazdaság, úgy látszik az egyre nagyobb fizetésimérleg-hiány – tehát ők egy időben nézték a két folyamat képződését, és ennek ez lett az interpretációja. A mai napig hallható olyan vélemény, hogy 1994-ben egészségtelen volt a gazdasági növekedés, ez azonban definiálhatatlan, mivel a piacgazdaságban ilyen szó, hogy „egészségtelen növekedés” Magyarországon kívül sehol nem létezik. Növekszik a gazdaság, hogyha minden megfelel a valóságnak, tehát az árak visszatükrözik az igazi a költségeket, az árak, az árfolyamok helyükön vannak. Ami jövedelmező Frankfurtban és Münchenben is, az itthon is jövedelmező lesz bármikor. Ezért nagyon érdekes dolog ezzel az interpretációval játszani, és ez remekül egybeesik a mai kormány siker-propagandájával. Azonban, ha a mi magyarázatunkat fogadjuk el, akkor a három év zsugorodása után a növekvő gazdaságot a Bokros-csomag telibe találta, lefojtotta és a növekedést kényszerrel és erőszakkal visszafogta, most már két éve.